Lakivaliokunnalle

Lausunto

Asia: HE 64/2024 vp.; Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 c luvun 5 §:n ja henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annetun lain muuttamisesta

Ensimmäisessä asiakohdassa on kyse niin sanotun ensikertalaisuutta koskevan sääntelyn muuttamisesta siten, ettei vangille edullinen ensikertalaisuus-asema enää palautuisi minkään pitkänkään ajan kuluttua vankeudesta edellisen kerran vapautumisen jälkeen, vaan ensikertalaisia olisivat ehdonalaisen vapautumisen kannalta ainoastaan ne vangit, jotka eivät ole koskaan aikaisemmin suorittaneet vankeusrangaistusta. Muutos koskisi myös nuoria rikoksentekijöitä, jotka ovat aikaisemmin suorittaneet vankeusrangaistusta, sillä heitäkään ei enää voitaisi kohdella ensikertalaisina uutta rikosta koskevassa vapauttamisharkinnassa.

Kotimainen järjestelmä, jossa ensikertalaisuuden palautuminen on ollut mahdollista, luotiin vuonna 1944, samalla kun omaksuttiin nykyinen ehdonalaiseen vapautumisen järjestelmä, jossa sovelletaan lainsäädännössä vahvistettuja määräosia ja jossa viranomaisharkinnan osuus on vähäinen. Tiettyjä historian vaiheita on selitetty HE:ssä s. 5. Järjestelmä on ollut täysin vakiintunut ja olennaisin muutos siihen viime vuosina on ollut Sipilän hallituksen ohjelmaan otetun kirjauksen toteuttaminen, kun vuonna 2019 silloin sovellettu kolmen vuoden määräaika pidennettiin nykyiseen viiteen vuoteen, kuitenkin niin, että nuorten rikoksentekijöiden kohdalla ensikertalaisuuden palautumisen määräaika pidettiin kolmessa vuodessa.

Nyt esitetty muutos perustuu sekin hallitusohjelmakirjaukseen ja merkitsee järjestelmän ankaroitumista yhtä hyvin yleisesti kuin myös nuorten rikoksentekijöiden kohdalla, sillä myös viime mainittuja koskeva erityissääntely poistuisi.

Esitys on periaatteellisestikin tärkeä, sillä se luo jäljempänä käsiteltävin tavoin merkittäviä poikkeuksia johdonmukaiseen nykyjärjestelmään ja sillä on samalla arvioitu olevan vaikutuksenaan päivittäisen vankimäärän lisääntyminen noin 40 vangilla. Tilastojen mukaan 1.8.2024 paikalla olevien vankien määrä oli 2935, kun vastaava luku vuotta aiemmin oli 2766. Vaikka trendien arviointi on jossain määrin epävarmaa, koska edellisinä vuosina covid-19 vaikutti vankeusrangaistusten täytäntöönpanoon, vankeuden käytön yleinen suunta on tällä erää selvästi nouseva. Edellisen hallituksen kaudella toteutettiin merkittävä seksuaalirikosoikeuden uudistus, jolla laajennettiin

raiskauksen määritelmää ja ankaroitettiin rangaistusasteikkoja. Tämä uudistuksen arvioitiin nostavan vankilukua Suomessa runsaalla 90 vangilla. Kyseinen muutos ei ole vielä kokonaan realisoitunut, koska tuo lainsäädäntö tuli voimaan vasta 1.1.2023. Seksuaalirikoslainsäädännön muuttaminen oli tulosta merkittävästä lainvalmistelusta ja kriminaalipoliittisesta näiden rikosten rangaistusarvon uudelleenarvioinnista, jolloin muutoksille voi nähdä paitsi oikeudellisia ja Suomen kansainvälisiin velvoitteisiin liittyviä, myös kansallisia kriminaalipoliittisia perusteita. Orpon hallituksen ohjelmaan sisältyy muitakin vastaavankaltaisia uudistuksia, jotka tulevat lisäämään vankeusrangaistuksen käyttöä ja vankilukua Suomessa. Tässä lausunnossa keskityn kuitenkin pikemmin asian periaatteelliseen arviointiin, mutta sen vuoksi, että esityksen odotetut vaikutukset ovat vankilukua selvästi lisäävät, periaatteellisten tai muiden syiden tulisi tukea erityisen vahvasti esitystä. Nyt esitetyt syyt ovat hyvin heikot ja suorastaan virheelliset.

Olennaista on, ettei muutosta nyt juurikaan perustella kriminaalipoliittisilla syillä, vaan järjestelmän oikeudenmukaisuuden ja hyväksyttävyyden lisäämisellä. Muutoksella ei reagoida mihinkään erityiseen rikollisuusongelmaan, vaan sillä tehtäisiin täysin yleinen ja kaavamainen muutos ehdonalaista vapautumista koskeviin sääntöihin.

Jo Sipilän hallituksen ohjelmaan tullut kirjaus kertoi sitä, että poliittisessa keskustelussa on haluttu nostaa kysymys esille ja tiukentaa ongelmaksi koettua sääntelyä. Nyt on kysymys seuraavan askelen ottamisesta samassa asiassa. Tuolloin oli havaittu oikeudenmukaisuusongelmaksi, että kolme vuotta oli liian lyhyt aika, jotta henkilöä voitiin pitää jälleen vankeinhoidollisesti ensikertalaisena. Aikaa pidennettiin siinä yhteydessä viiteen vuoteen. Lakivaliokunta nimenomaisesti kuitenkin tuolloin perustellusti ja viisaasti lausui pitävänsä "edelleen perusteltuna myös sitä, että henkilöt, jotka edellisen vankilasta vapautumisen jälkeen eivät pitkään aikaan ole syyllistyneet ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtavaan rikokseen, vapautetaan ehdonalaisesti suoritettuaan lyhyemmän ajan rangaistuksestaan." LaVM 20/2018 vp., s. 3.

Nyt tarkastelevana olevassa HE:ssä perustellaan muutosta sillä, että rikosoikeudellisen järjestelmän lähtökohtana on **rangaistusten asteittainen ankaroituminen**, joten ilmeisesti koettiin nykysääntelyn toimivan tätä periaatetta vastaan. Muutosta voidaan esityksen mukaan perustella järjestelmän "selkeydellä, ymmärrettävyydellä ja oikeudenmukaisuudella". Rikoksen uusimisen tulisi esityksen mukaan "vaikuttaa nykyistä johdonmukaisemmin vankilassa suoritettavaan aikaan".

On totta, että vankeinhoidollisesta ensikertalaisuudesta puhuminen silloin, kun henkilö kuitenkin on jo aikaisemmin todellisuudessa suorittanut vankeusrangaistusta, voidaan kokea harhaanjohtavaksi. Siten voi sanoa, että kielelliset syyt voisivat olla niiden oikeudenmukaisuussyiden taustalla, joiden mukaan nykyinen järjestelmä on katsottu ongelmalliseksi.

On olennaista huomata se, että rikoksen uusiminen saa ja sen tulee vaikuttaa rangaistusjärjestelmässä, kuten se nykyäänkin vaikuttaa. Se vaikuttaa juuri kahta kautta, eli siten, että uusiminen vaikuttaa (valikoidusti) rangaistuksen koventamisperusteena, mutta myös sitä kautta, että rikoksen uusijaa kohdellaan (eräässä mielessä kaavamaisesti) ankarammin ehdonalaiseen vapauduttaessa, jolloin vankeusaika näin pitenee. Uusimisen edellinen vaikutus ei ole kaavamainen, vaan kun puhutaan rangaistuksen koventamisperusteen soveltamisesta, siinä otetaan huomioon muun muassa uuden rikoksen tai rikosten ajallinen ja muu yhteys aikaisempaan rikollisuuteen. Koventamisperustetta sovelletaan vain hyvin pienessä osassa rikostuomioista. Uusimisen vaikutus ehdonalaiseen vapautumiseen toteutuu puolestaan täysin kaavamaisesti, eikä

sillä ole ollut nytkään merkitystä, mistä rikoksista vankeustuomio on seurannutm ja mikä niiden yhteys uuteen rikokseen on ollut. Ankaramman säännön alaisuuteen on asetettu jokainen, joka on syyllistynyt uuteen rikokseen vapautumista seuranneen viiden vuoden kuluessa.

Sääntö ilmentää juuri edellä siteerattua ja lainsäädäntöömme vakiintunutta periaatetta, että henkilöt, jotka edellisen vankilasta vapautumisen jälkeen eivät pitkään aikaan ole syyllistyneet ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtavaan rikokseen, vapautetaan ehdonalaisesti suoritettuaan lyhyemmän ajan rangaistuksestaan. Ei olisi siis oikeudenmukaista ulottaa ankaramman määräosan sääntöä tähän ryhmään.

Kielelliseltä kannalta on tärkeää huomata, **ettei lakitekstissä puhuta ensikertalaisuudesta**, vaan siitä, että vanki, "**joka rikosta edeltäneiden viiden vuoden aikana ei ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa**, päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet." Ainoastaan puhekielinen ensikertalaisuudesta ja heille annettavasta "alennuksesta" puhuminen on voinut johtaa ajatuksen siihen, että tällainen "alennus" tulisi poistaa pysyvästi ja lopullisesti vankilassa jo rangaistustaan suorittaneilta. Esitys ikään kuin "korjaisi" järjestelmämme ja sen periaatteet ilmentämään tätä kantaa. Esitys on laadittu siten, ettei ole edes tavoitettu tätä ristiriitaa, vaan koetetaan tukea sitä pinnallisin perusteluin. **Tämä kielellinen, vääriin mielikuviin johtava ilmaisu on päätynyt jopa hallitusohjelman tekstiin.** Kyse ei ole ensikertalaisuudesta ja sen palautumisesta, vaan siitä, miten ja milloin rikoksen uusimisen tulee vaikuttaa sovellettavaan määräosaan, kun kyse on vapautumisesta vankeudesta ehdonalaiseen.

Uusimisvaikutuksiin on aina liitetty vanhentumisehto, koska lainsäätäjä on jo 1930-luvulla ymmärtänyt, ettei ihmistä voi leimata loppuiäksi. Vanhentumisaikojen pituus ja uusimisvaikutus on vaihdellut tekojen vakavuuden ja myös tuomittujen iän mukaan. Törkeimmissä rikoksissa se on ollut pidempi (esim. pakkolaitossääntely aikanaan). Nuorten osalta uusimisen estevaikutusta on loivennettu poistamalla 5 vuoden karenssiaika noissa ikäryhmissä; rangaistuksen määräämisessä vaikuttanut yleinen 5 vuoden vanhentumisaika poistettiin vuonna 1976 mittaamisuudistuksen yhteydessä. Syynä ei kuitenkaan ollut se, että olisi haluttu laajentaa uusimisen ankaroittavaa vaikutusta, vaan haluttiin rajoittaa uusimisen vaikutusta lyhyemmällä aikavälillä tapahtuneessa uusimisessa, jos se katsottiin satunnaiseksi.[1]

Itse asiassa edellinen, Sipilän hallituksen aikainen muutos, jolla tämä viiden vuoden aika omaksuttiin, oli vielä kohtalaisen linjakas, sillä se ilmensi edelleen ajatusta, että tietyn määräajan kulumisen jälkeen rikoksen uusiminen ei enää saanut vaikuttaa ehdonalaiseen vapautumiseen. Tuo viisi vuotta on ollut vuosikymmeniä meillä käytetty näiden uusimisvaikutusten vanhentumisaika. Suomen rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä perustui vastaavalle näkökohdalle silloinkin, siis ajalla ennen vuoden 1976 mittavaa periaatteellista uudistusta, kun uusimisen rangaistusta ankaroittava vaikutus toteutui selvästi nykyistä yleisemmin ja kaavamaisemmin, eikä tästä ole myöhemminkään luovuttu.

> Aikaisempi säännös rikoksen uusimisen vaikutuksesta annettiin rikoslain 6:5. §:ssä (L 17.11.1939/402). Tuolloin rikoslain 6 luku koski siinä vaiheessa rikoksen uusimista ja siihen liittyvää ankaramman rangaistuksen määräämistä uuden rikoksen perusteella. Sanotussa lainkohdassa suljettiin pois uusimisen ankaroittava vaikutus, jos ennen

[1] Ks. Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa, 1987, s. 466.

> uuden rikoksen tekemistä oli "kulunut viisi vuotta siitä päivästä, kun rikoksentekijä oli täydelleen kärsinyt hänelle ... tuomitun, yleistä lajia olevan rangaistuksen...."[2] Uusimisella oli kahtalainen vaikutus: enentämisperusteena se velvoitti tuomioistuimen määräämään rangaistuksen erityiseltä korotetulta rangaistusasteikolta, ja vastaavasti eräin edellytyksin rangaistuksen määräämisperusteena, joka korotti rangaistuksen määrää rangaistusasteikon puitteissa.

Olisi siis väärin sanoa, että ennen 1970-luvun uudistusta ja tekosuhteellisuutta korostaneen "uusklassismin" aikaa suhtautuminen olisi ollut tiukempi. Hallituksen esityksessä ikään kuin luonnollisena esitetty ajatus siitä, että tuo uusimistyyppinen vankeusrangaistuksen kovennus uuden rikoksen perusteella on osa tavanomaista rangaistusten asteittaisen ankaroitumisen järjestelmää, on suorastaan virheellinen. Uusimiselle kaavamaisesti annettava ankaroittava vaikutus ei ole ollut ajallisesti rajoittamaton, eikä sen tulisi olla sitä tässäkään kohdassa. Esitys olisi tässä suhteessa siten toteutuessaan jopa ankarampi kuin mitä sovellettiin silloin, kun uusimiseen suhtauduttiin vallinneen tekijävaarallisuutta ja erityispreventiota korostaneen ajattelun vuoksi muuten erityisen tiukasti.

Ehdonalaisen vapauden alkuperäinen merkitys vankeuden täytäntöönpanon järjestelmässä on hyvä muistaa. Puhutaan progressiivi- eli edistysjärjestelmään perustuvasta vankeusrangaistuksen täytäntöönpanomallista, joka meillä on omaksuttu vuoden 1889 rikoslain ja sen täytäntöönpanoasetuksen tullessa voimaan 1894, ja osin jo sitä ennenkin.[3] Vaikka varsinaisesti edistysjärjestelmästä on jo luovuttu, ehdonalaiseen vapauttaminen ilmentää edelleen sitä, että vankeudesta vapaudutaan sen aikana takaisin yhteiskuntaan. Järjestelmä on nykyisin lakiin perustuva, mutta rikoslakiin sisältyy edelleen harvoin ja vain yksittäistapauksissa sovellettavat säännökset ehdonalaiseen vapauteen laskemisen lykkäämisestä. Hallituksen esityksessä ei tuoda esiin mitään selvitystä siitä, että nykyjärjestelmässä olisi asiallisesti ongelmia, jotka perustelisivat näiden sääntöjen tarkastelua ja mahdollista muuttamista. Jos olisi yleisesti esiintynyt ongelmia siinä, että edullisemmalla määräosalla vapautuvat vangit, joiden vapautumisen ja uuden rikoksen välillä on kulunut yli viisi vuotta, ovat vieläkin erityisen rikosalttiita, silloin olisi mielekästä avata keskustelua heidän asemansa määrittelystä uudelleen. Hallituksen esityksessä ei esitetä mitään selvitystä tällaisesta, vaan nojataan täysin siihen, että muutos parantaisi johdonmukaisuutta ja hyväksyttävyyttä.

Sille, että uusimisvaikutus on kytkeytynyt rikosten ja tuomioiden väliseen aikaan, on joukko oikeudellisia, eettisiä ja kriminaalipoliittisia perusteita. Näitä ei esityksessä kommentoida lainkaan. Tiivistäen: mitä lyhyempi aika rikosten välissä on, sitä enemmän se kertoo tekijän henkilökuvasta, uusien rikosten riskistä ja samalla osoittaa rikollisen toiminnan päättäväisyyttä. Mitä pidempi tuo aika on, sitä vähemmän voidaan näistä asioista päätellä. Mutta aina kulunut pitkä aika kertoo yrityksistä irtautua rikosten tekemisestä. Perusteet vaihtelevat, mutta aikaväli itsessään on aina relevantti.

---

[2] Tuonaikaisesta rangaistuksen määräämisen järjestelmästä ja rikoksen uusimisen vaikutuksesta ks. Brynolf Honkasalo, Suomen rikosoikeus, Yleiset opit Kolmas osa, toinen painos. SLY1969, s. 180 ss.

[3] Historiasta ks. Tarja Pellinen, Ehdonalaisen vapauden kehitys Suomessa. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:4, Helsinki 1992.

Ehdonalaista vapauttamista koskevat aikamääreet ovat perustuneet samalle logiikalle. Uudistus ei johdonmukaista nykyistä järjestelmää vaan tuo siihen periaatteellisen poikkeaman. Tuolle poikkeamalle ei löydy tukea moitearvostelua ohjaavista yleisistä moraaliperiaatteista toisin kuin esityksessä tunnutaan oletettavan. Moite yksinkertaisesti lievenee ajan kulumisen myötä. Esitys, joka ei kiinnitä tähän huomiota ja pyrkii nimenomaan sellaisen ulottuvuuden kiistämään, on näiden moraaliperiaatteiden vastainen. Silloin ei ole perusteita myöskään väittää, että tällaista muutosta voidaan perustella oikeudenmukaisuudella ja hyväksyttävyyden parantamisella ihmisten silmissä.

Nuorten osalta heitä koskevan säännön ankaroittamista perustellaan myös nuorisorikollisuuden kehityksellä ja se kytketään yhtenä toimenpiteenä osaksi laajempaa kokonaisuutta. Tämäkään perustelu ei ole kestävä, sillä nuorisorikollisuuden kokonaiskuva ei tue sitä, että muutos olisi kriminaalipoliittisesti perusteltu. Uudistusehdotuksen taustalla ovat tässäkin johdonmukaisuussyyt, koska koko ajattelutapa halutaan muuttaa. Kuten edellä on osoitettu, tuo ajatusmalli on itsessään virheellinen.

On tarpeen kiinnittää huomiota siihen, että vakava rikollisuus on Suomessa kohtalaisen nuorten miesten rikollisuutta, jota usein leimaa rikollisen käyttäytymisen intensiivisyys. Riski syyllistyä uusiin rikoksiin on korkeimmillaan heti vapautumisen jälkeen, ja alenee ajan funktiona. Jos henkilö on päässyt vapautumisensa jälkeen kiinni rikoksettomaan elämään ja onnistunut tässä useita vuosia, vankeinhoidon voi sanoa onnistuneen tavoitteissaan. Tätä ilmentää myös lakivaliokunnan aikaisempi kannanotto. Aina voi kuitenkin tapahtua myöhemmin jotain sellaista, joka saa aikaan uuden rikoskierteen tai uuden vakavan rikoksen tekemisen. Nyt on kyse siitä, onko periaatteellista estettä rinnastaa tällainen pitkähkö rikokseton ajanjakso siihen, että henkilöllä ei olisi vankeinhoidollista historiaa lainkaan. Järjestelmän periaatteiden kannalta tällaista estettä ei ole, vaan järjestelmä suorastaan sitä johdonmukaisuussyistä edellyttää. Sillä, että uusimisriski alenee ajan kuluessa, on vaikutuksena myös se, että tällaisia uusijoita on kohtuullisen vähän kaikista rikoksentekijöistä. Rikosseuraamuslaitos on arvioinut, että nykysäännön muuttaminen esitetyllä tavalla koskisi vuosittain noin 140 vankia. Laskelma ei ole täsmällinen. Tällä joukolla tosiasiallinen rangaistusaika pitenisi yhdellä kolmasosalla, eli varsin tuntuvasti.

Ankaroittaminen tulisi koskemaan kaikkia rangaistustaan suorittavia henkilöitä, jotka eivät ole vankeinhoidollisesti ensikertalaisia, siis myös sellaisia henkilöitä, joiden edellisestä vankeusajasta on vaikkapa kahdeksan vuotta tai vaikkapa 20 vuotta. Heidän rinnastamisensa vankeinhoidollisesti ensikertalaisiin ei ole epäoikeudenmukaista, vaan päinvastoin ilmentäisi ajatusta siitä, että ihminen muuttuu koko elämänsä ja että pitkän rikoksettoman ajan jälkeen tehdyssä uudessa rikoksessa on kyse jostain uudesta asiasta. Vankeinhoidossa pyritään valmentamaan rikoksettomaan elämään, mutta on selvää, ettei mikään tällainen vaikutus ole ehdoton ja täysin pysyvä, ottaen huomion vakavien rikosten tekemisen moninaiset syyt.

Hallituksen esityksen jonkinlaisena hiljaisena ja samalla hyvin ongelmallisena tausta-ajatuksena on, että vankeusrangaistukseen joskus tuomittu saakin kantaa entisen vangin leimaansa pysyvästi, koska vielä vuosikymmenienkin jälkeen aikanaan suoritettu vankeusrangaistus kuuluu oikeudenmukaisuuden vuoksi ottaa huomioon, kun lasketaan ehdonalaiseen vapautumisen määräosaa.

Samalla, kun hallituksen esitys jätetään toteuttamatta, on syytä korostaa asiallisen tiedon merkitystä. Vakiintuneiden ehdonalaiseen vapauteen laskemisen säännöt on syytä pitää

lakisääteisinä ja selkeinä ja on vältettävä uudistuksia, joilla niiden logiikka muutetaan kokonaan toiseksi. Asiantuntijoiden ja päättäjien tulisi välittää oikeaa ja perusteltua kuvaa järjestelmän toiminnasta ja sen vakiintuneista taustaperiaatteista, eikä maalata ongelmaa, jota ei todellisuudessa ole. Tämän hallituksen esityksen myötä oikean tiedon välittämiseen on selvä tarve ja myös hyvä mahdollisuus. "Ensikertalaisalennuksesta" puhuminen vie ajatukset väärille urille.

Oikeustajun oletettuja vaatimuksia saatetaan käyttää kovemman kriminaalipoliittisen linjan mukaisten uudistusten tukena erittelemättömästi ja ilman näyttöä. Jos ihmisiltä kysyttäisiin, voiko olla ensikertalainen useampaan kertaan, vastaus olisikin sataprosenttisen varmasti, ettei voi. Vastaavasti jos ihmisiltä kysyttäisiin, pitääkö vankeusmerkinnän vaikuttaa heidän elämäänsä hautaan saakka, luultavasti tähänkin saataisiin lähes jokaiselta kieltävä vastaus.

Viime vuosikymmeninä on Pohjoismaissa ja muuallakin kiinnostuttu siitä, mitä niin sanottu suuri yleisö ajattelee rangaistusten oikeasuhtaisuudesta. Suomessa toteutettiin metodologisesti kontrolloitu oikeustajututkimus vuonna 2017. Siinä ei havaittu, että tuomareiden ja suuren yleisön käsitykset määrättävistä rangaistuksista poikkeaisivat merkittävästi toisistaan, kun näkemyksiä mitataan suhteellisen konkreettisten tapausesimerkkien valossa. Ks. Juha Kääriäinen, Seitsemän rikostapausta: käräjätuomareiden arvioima rangaistuskäytäntö ja kansalaisten rangaistusvalinnat. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 21/2017. https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/4613617d-3590-4a73-8e5f-8967465d2fb4/content

Kriminaalipoliittisesta vaikuttavuudesta. - Rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään kuuluu niin Suomessa kuin muuallakin sellaisia osin teknisluontoisia säännöksiä, joilla on kuitenkin huomattavia vaikutuksia esimerkiksi vankilukuun. Ehdonalaisen vapautumisen säännökset ovat tästä hyvä esimerkki. Euroopassa on hyvin monenlaisia malleja käytössä eri maissa. Ei ole mielekästä yrittää vertailun keinoin päätellä, mikä niitä olisi kaikkein paras, vaan on viisainta rakentaa jatkossakin oman järjestelmämme perusperiaatteiden varaan ja toteuttaa niihin harkiten muutoksia.

Myös esimerkiksi se, miten ja miltä osin ehdollinen vankeus määrätään uuden rikoksen vuoksi täytäntöönpantavaksi, voidaan säännellä hyvin monin tavoin. Kiinnostava periaatteellinen kysymys on, miten tällaisia säännöksiä koskevia muutoksia tulisi kriminaalipoliittisesti arvioida ja perustella. Konkreettisiin rikollisuusongelmiin reagoitaessa tällaiset muutokset ovat helposti "tylppiä työkaluja", jotka ulottavat vaikutuksensa erittelemättömästi hyvin laajalle. Vakiintuneisiin tämänkaltaisiin säännöstöihin puuttumista tulisi tarkastella kriittisesti ja edellyttää järjestelmämuutoksilta painavia perusteita erityisesti silloin, jos ne johtavat vankeuden käytön lisääntymiseen. Tässä omaksutun ajattelutavan mukaan mielekkäintä on ajatella lainsäätäjän toimintaa siten, että rangaistusasteikoista päättämällä ohjataan rangaistuskäytäntöjen muotoutumista ja siten myös rangaistusjärjestelmän resurssien kohdentumista. Se on käytännön kriminaalipolitiikan alaa, joskaan ei tule siinäkään toteuttaa liian hätäisiä uudistuksia, vaan ajatella rangaistusarvoja yleisinä, pitkään yhteiskunnassa vaikuttavina. Tempoileva politikka ei olisi hyväksi. Kansalaisetkin arvioinevat kriminaalipolitiikan kokonaisuutta, eivätkä yksittäisiä käytänteitä tai sääntöjä erikseen.

Käytännön kriminaalipolitiikan kannalta on ongelmallista, jos tämänkaltaisiin osin teknisluontoisiin normeihin puuttumalla toteutetaan oikeudenmukaisuuden edistämisen nimissä sellaisia uudistuksia, joilla on merkittäviä vankilukuvaikutuksia ilman, että voidaan samalla millään muotoa tavoitella rikollisuuden torjuntaa. Resurssimme ovat sellaiseen ajattelutapaan liian niukat, eikä resurssien

käyttö ilman odotettuja hyötyvaikutuksia ole perusteltua. Nyt lisätään tietyn hyvin yleisesti määritellyn vankiryhmän rangaistusten pituutta kolmanneksella. Hallituksen esityksessä tuodaan esille niin sanotun rangaistusjouston pohjalta arvioita siitä, millainen rikoksia ehkäisevä vaikutus rangaistusaikojen pidennyksillä voisi olla.

Rangaistusten ankaroittamisen rikostorjunnallinen vaikutus on rangaistusjoustosta esitettyjen arvioiden pohjalta huomattavasti vähäisempi kuin mikä lienee suuren yleisön mielikuva. Rangaistusten kaksinkertaistaminenkaan ei puolittaisi rikollisuutta, vaan vähentäisi joustosta yleensä esitetyn mukaisesti rikollisuutta joko ei lainkaan, hiukan tai ehkä enintään viidesosan, tilanteista ja arvioista riippuen. Nyt esitetyssä asetelmassa on hyvin epävarmaa esittää tästä vaikutuksesta mitään arviota. Ensikertalaisuussäännön muutoksella olisi juurikaan vaikutusta tämän rikoksenuusijaryhmän käyttäytymiseen. Heillä on, toisin kuin muilla ihmisillä, kokemusta vankilaelämästä, eikä ole realistista olettaa, että he pohtisivat rikoksentekopäätöstä tehdessään merkittävästi ensikertalaisuussäännön merkitystä tulevaan mahdolliseen vankeustuomioonsa. He saattavat pelätä vankilaan joutumista ja pyrkiä sitä välttämään, mutta vastaavasti he ovat tämän jo kokeneet, joten vankilaan joutumisen mainehaitat ja muut reaaliset ikävyydet on henkilöllä jo tiedossa. Ei myöskään ole perusteita pitää vakavaakaan, vankeusrangaistukseen johtavaa rikollisuutta harkittuna ja tuloksena tekijän laskelmista puolesta ja vastaan.

Vankeinhoidollisesta kuntoutuksesta. - Entä sitten voisiko vankeusajan pidentyminen edistää vankeusaikaisia kuntouttavia toimia ja siten vähentää näiden henkilöiden tulevia rikoksia? HE s. 10 esitetään: "Pidemmät vankeusajat voivat olla kuntouttavien toimien näkökulmasta toimivampia, millä puolestaan voi olla pidemmän määräosan suorittavien rikoksenuusijoiden uusimisriskiin myönteinen vaikutus." On tunnettua, että erityisesti lyhyemmissä vankeusrangaistuksissa kuntouttavan toiminnan järjestäminen voi olla hankalaa, ja että pidempi vankeusaika voi tätä helpottaa. On kuitenkin hyvinkin ristiriitaista perustella vankeusajan pidentämistä kuntoutuksen hyötyvaikutuksilla. On tutkimustietoa niin Suomesta kuin Pohjoismaista siitä, että vapaudessa täytäntöönpantavilla yhdyskuntaseuraamuksilla on merkittävästi parempia kuntoutumista koskevia vaikutuksia kuin vankeustuomioilla. Tässäkin mielessä esitetty perustelu on harhaanjohtava. Alla poimintoja tutkimuskirjallisuudesta.

Rikosten uusiminen ja vankeuden vaikuttavuus

- **Tyni, Sasu, Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? 2012, s. 632 (osa Sasu Tynin väitöskirjaa)**
  - *"Pidempi laitosaika ei näyttänyt vaikuttavan ainakaan vähentävästi vankien uusimisriskiin. Vaikka uusimisriskit olivat tasaisia laitosajan mukaan muodostetuissa luokissa, uusiminen oli yleisempää pitkäaikaisvangeilla ja toisaalta harvinaisinta vertailuryhmässä, jossa laitosaika oli alle yhden kuukauden."*

- **Tyni, Sasu, Vankien uusintarikollisuus vuosina 2000–2012 ja vankeuslain kokonaisuudistuksen uusintarikollisuusvaikutukset, 2020, s. 58–59 ja 70 (Edilexissä)**
  - *"Kaikista vapautuneista vangeista noin neljä viidestä (79 %) tuomittiin uusista rikoksista viiden seurantavuoden aikana."*

- *"Toisaalta pidempi vankilahistoria lisäsi uusimisriskiä. Esimerkiksi ylimmässä kuukausikvartiilissa vangeista lähes yhdeksän kymmenestä (88 %) sai uuden tuomion seuranta-aikana"*

Vankeuden haitoista ja uusintarikollisuudesta (esimerkkinä asunnottomuus)

- **Lehti, Martti – Kivivuori, Janne – Raeste, Anna, Aaltonen, Mikko & Tyni, Sasu, Vankien asunnottomuus ja liikkuvuus sosiaalisen integraation haasteena: systemaattinen katsaus, 2021, s. 382 (Edilexissä)**
  - *"Mitä pidempi rangaistus, sitä suuremmalla todennäköisyydellä asunto menetettiin"*

- **Aaltonen, Mikko – Kivivuori, Janne – Tyni, Sasu – Lehti, Martti & Virtanen, Miialiila, Vapautuneiden vankien asunnottomuus: kehitys, taustatekijät ja yhteys uusintarikollisuuteen, 2021, s. 416 ja 429 (Edilexissä)**
  - *"Suomessa Rikosseuraamuslaitos on tehnyt omien rekisteriensä avulla arvioita asunnottomuudesta vankeuden jälkeen. Vuonna 2015 arvioitiin, että 21 prosentilla vangeista ei ollut asuntoa tiedossa vapautumisvaiheen aikana"*
  - *"Asunnottomuus on yhteydessä uusintarikollisuuden riskiin. Käytetystä asunnottomuuden mittarista riippuen asunnottomien riski tulla tuomituksi uudesta rikoksesta on seuranta-aikana keskimäärin noin 15–17 prosenttia muita vapautuneita vankeja korkeampi taustamuuttujien vakioinnin jälkeen."*

Vankeudelle vaihtoehtoisten seuraamusten ja vankeuden suhde rikosten uusimiseen

- **Sirén, Reino, EHDOTON VANKEUS, YHDYSKUNTAPALVELU JA RIKOSUUSIMINEN – Ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu törkeän rattijuopumuksen seuraamuksina, 2012, s. 41 (Krimon julkaisu)**
  - *"Ehdottomaan vankeuteen näyttäisi liittyvän yhdyskuntapalvelua suurempi yleinen uusimisriski, mutta näyttö ei ole kovin vahva. Toisaalta, vielä vähemmän on näyttöä, että ehdoton vankeus vähentäisi rikosuusimista yhdyskuntapalveluun verrattuna."*
  - *"Analyysin mukaan törkeästä rattijuopumuksesta ehdottomaan vankeuteen tuomitut syyllistyvät uuteen rattijuopumukseen useammin kuin yk-palveluun tuomitut. Olettamus, että lyhyelläkin vankeusrangaistuksella on uusimisriskiä lisäävä vaikutus, saa siis tukea. Ainakaan ehdoton vankeusrangaistus ei ole estänyt rattijuopumuksesta tuomittuja syyllistymästä uusiin rikoksiin paremmin kuin yhdyskuntapalvelurangaistus."*

- **Danielsson, Petri & Mäkipää, Leena, Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen, 2012, s. 82–83 (Krimon julkaisu)**
  - *"Sähköisen valvonnan edut voidaan kokonaisuutena nähdä ainakin kahdella tavalla. Ensinnäkin, sikäli kun sähköisen valvonnan vaikutus rikoksen uusimiseen on neutraali tai lievästi myönteinen, sillä voidaan saavuttaa merkittäviä kustannussäästöjä. Toiseksi sähköisellä valvonnalla voidaan välttää ehdottoman vankeuden tarpeeton käyttö, joka usein johtaa vangin tosiasiallisen elämäntilanteen heikentymiseen seuraamuksen suorittamisen jälkeen."*
  - *"Kokonaisuutena arvioiden sähköisen valvonnan vaikutuksista ei edelleenkään ole saatavissa kiistatonta näyttöä, vaikka olemassa olevan*

tutkimuksen määrä on lisääntynyt merkittävästi. Verraten varmana voidaan pitää ainakin kahta seikkaa: valvotun koevapauden kautta vapautuminen ei ainakaan lisää uusintarikollisuutta ja sähköisen valvonnan soveltaminen ehdonalaisen vapauden ja ehdollisen vankeuden toimeenpanossa vähentää seuraamusten aikaisten rikkeiden, myös rikosten, määrää. Suomen oikeusjärjestelmää lähinnä olevan Ruotsin kokemukset ovat osoittaneet, että valvotun koevapauden soveltaminen, yhdistettynä työ- tai opiskeluvelvoitteeseen sekä päihteettömyysvaatimukseen, saattaa tosiasiallisesti jopa vähentää rikoksen uusimista. Lisäksi on todettava, että valtaosassa tutkimuksia sähköisellä valvonnalla ei ollut ainakaan kielteisiä vaikutuksia."

Kuntoutustarve sinänsä on ilmeinen. Esimerkiksi vankiterveyden raportit kertovat vankien terveydentilan monista ongelmista: 88 prosentilla miesvangeista on elinaikainen päihdehäiriö, 46 prosentilla miesvangeista on ADHD-piirteitä häiriö ja vankien oman ilmoituksen mukaan 38 %;lla on C-hepatiitti mutta ei siihen hoitoa. Ks. Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. WATTU4 vankiväestötutkimus. Rautanen – Harald – Tyni. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/147958/URN_ISBN_978-952-408-148-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Isommassa kuvassa kyse on siitä, miten vankeinhoidon resursseja käytetään. **Vankimäärän lisääntyminen heikentää vankeinhoidon laatua ja erityisesti kuntouttavien tukipalveluiden järjestämistä.** Vaarana on, että vankiluvun noustessa vankeinhoidon kuntouttavat elementit kevenevät ja vankeinhoidosta tulee pikemmin yhteiskunnasta eristämistä, jonka hyötynä rikoksettomaan elämään valmentamisen sijasta on vankeusaikainen inkapasitaatio eli se, etteivät henkilöt vankeusaikana pysty tekemään vakavia rikoksia.

Nuorista. - Mitä nuoriin rikoksentekijöihin tulee, kiinnittää huomiota, että vuoden 2019 uudistuksen yhteydessä alle 21-vuotiaat jätettiin silloisen uudistuksen eli korotetun määräajan ulkopuolelle, koska katsottiin, ettei nuoriin kohdistuvia vankeusrangaistuksia tulisi esitetyllä tavalla ankaroittaa. Perustuslakivaliokunta piti ankaroittavaa vaikutusta heidän kannaltaan ongelmallisena (PeVL 56/2018 vp.). Nyt ei esitetä määräajan pidentämistä, vaan siitä luopumista kokonaan, mikä olisi paljon suurempi muutos. Tässäkin perusteluina ovat järjestelmän selkeys, johdonmukaisuus ja yhdenvertaisuus. Lakivaliokunta toisti samoja näkökohtia ja rajasi alle 21-vuotiaana tehdyt rikokset ensikertalaisuussäännön pidentämisen ulkopuolelle.

Syyt nuorten erityiskohteluun ovat nekin moninaiset. Ymmärrys vankeuden haittavaikutuksista on alun perin ollut tässäkin takana. Vielä HE 262/2014:ssa, s. 27 puhutaan nuorten vankien syrjäytymisvaarasta ja että tällä näkökohdalla on vaikutusta myös nuorten vankeusrangaistusten pituuteen. Myös monet kansainväliset normit korostavat, etteä vankeuden käyttöä nuorissa ikäryhmissä tulee välttää. Lakivaliokunta ilmaisi tämän ajatuksen (LaVM 9/2005 vp.): "Jos nuorena rikoksen tehnyt henkilö kuitenkin tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen, vankilassaoloaika on syrjäytymisen ja laitoskierteen estämiseksi pyrittävä rajoittamaan niin lyhyeksi kuin se rangaistusjärjestelmän yleisen hyväksyttävyyden kannalta suinkin on mahdollista."

Tuolloin muuten sekä perustuslakivaliokunta että lakivaliokunta arvostelivat hallituksen esityksen tueksi esitettyjä perusteluita pintapuolisiksi. Täysin samaa voi sanoa nytkin käsillä olevasta

esityksestä. Esitys perustuu samankaltaiseen yleiseen summittaiseen oikeudenmukaisuusperusteluun kuin Sipilän hallituksen toteuttama muutos aikanaan. Mitään tutkimustietoa ei ole oikeudenmukaisuusongelmasta esittää.

Orpon hallituksen ohjelmassa ja myös käsiteltävän olevassa HE:ssä (s. 8) esitettyä muutosta perustellaan nuorten osalta myös viimeaikaisella väkivaltarikollisuuden kasvulla ja sillä, että nuorena tehdyistä rikoksista suoritetaan tosiasiallisesti yleisen hyväksyttävyyden näkökulmasta riittävän tuntuvia vankeusrangaistuksia. Alle 21-vuotiaana vankeusajan jälkeen tehdyistä uusista rikoksista tuomitusta vankeusrangaistuksesta suoritettaisiin kuitenkin vain puolet rangaistuksesta, koska tätä ikäryhmää koskeva vapautumisperiaate säilyisi entisellään.

Kokonaiskuva nuorten rikollisuudesta on kuitenkin moniulotteisempi. Siteeraan HE:ssäkin viitatun Krimon viimeisimmän Rikollisuustilanne-katsauksen (Beuker, A toim. 2023 , Rikollisuustilanne 2022: rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 55/2023, Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsinki) https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/4880dad7-bf96-4840-be46-233bb02e8454/content nuorten rikollisuutta koskevia johtopäätöksiä (laatinut Teemu Vauhkonen):

Tiivistelmä

• Alle 21-vuotiaiden epäillyt varkaudet, pahoinpitelyt ja vahingonteot ovat vähentyneet edellisen kymmenen vuoden aikana. Alle 15-vuotiaiden ryhmässä epäillyt pahoinpitelyt ovat kuitenkin lisääntyneet samalla aikavälillä.

• Alle 21-vuotiaiden epäilty väkivaltarikollisuus on kääntynyt poliisin tilastoissa nousuun vuosien 2020–2022 aikana. Vahvinta kasvu on ollut alle 15-vuotiaiden ryhmässä. Alle 15-vuotiailla rikosepäilyt ovat kuitenkin edelleen harvinaisempia kuin 15–20-vuotiailla.

• Nuorten kokonaisrikollisuustutkimusten mukaan 15–16-vuotiaiden rikoskäyttäytyminen on vähentynyt 2010-luvun alun jälkeen.

• Kaikkein rikosaktiivisimpien nuorten ryhmässä vuosittaiset väkivaltatekojen tekomäärät sekä marihuanan ja hasiksen käyttökerrat ovat lisääntyneet aikavälillä 1995–2020 (Kaakinen & Näsi, 2021b).

• Nuoret joutuvat aikuisia useammin väkivallan uhreiksi. Suurin osa nuoriin kohdistuneesta väkivallasta on sisarusten tai toisten nuorten tekemää.

• Tyypillisimpiä nuoriin kohdistuneita rikoksia ovat varkaudet, omaisuuden tuhoaminen sekä uhkailun ja kiusaamisen kohteeksi joutuminen.

• Nuorten uhrikokemusten kehitys on ollut selkeästi laskusuuntainen edellisen kymmenen vuoden aikana.

Nuorten kokonaisrikollisuus ei siten ole lisääntynyt, vaan rikollisuuskehityksessä on myös myönteisiä piirteitä. Nuorten suhteen on edelleen tarpeen korostaa sitä, että vankeusrangaistus lisää syrjäytymisvaaraa ja että vankeuden käyttöä tulee minimoida niin 15-18-vuotiaiden kuin 18-20-vuotiaiden ikäryhmissä.

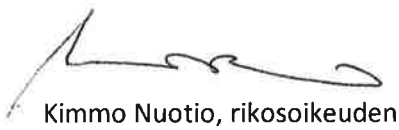
Vaatimus, että nuorena tehdyistä rikoksista suoritetaan yleisen hyväksyttävyyden kannalta riittävän tuntuvia vankeusrangaistuksia edustaa hyvin toisentyyppistä oikeudenmukaisuusajattelua kuin miten kotimaisessa perinteisessä nuorisorikosoikeudessa asiasta on ajateltu. On selvää, että yli kahden vuoden vankeusrangaistus tuomitaan nuorellekin ehdottomana, eikä sääntelymme tunne tässä poikkeusta. Mutta on vieras ajatus, että yleisen hyväksyttävyyden nimissä tulisi tästä syystä sallia sellaisia pidennyksiä vankeusaikaan, jotka eivät ole välttämättömiä ja jotka toteutetaan teknisluonteisin muutoksin ehdonalaista vapautta koskeviin säännöksiin. Näin sivuutetaan ne nuoria rikoksentekijöitä koskevat näkökohdat, jotka ovat meillä vakiintuneesti perustuneet vankeusrangaistuksen haittojen korostamiseen.

Orpon hallituksen ohjelmaa sisältyy lukuisia muitakin ehdotuksia, joilla voi olla vankilukua nostavia vaikutuksia tilanteessa, jossa vankeinhoidon resurssit ovat koetuksella. On ongelmallista, jos niitä valmistellaan erillisesti, pistemäisesti, ja tuodaan lyhyen ajan sisällä eduskunnan käsiteltäväksi ilman, että eduskunta voi muodostaa kantaa toimien kokonaisuudesta.

Eduskunnan olisi aiheellista muistuttaa rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kokonaisuuden tarkastelusta, joka onkin jo vireillä. On myös huomattava, että Orpon hallituksen ohjelmassa on luvattu laatia kriminaalipoliittinen ohjelma. Olisi tärkeää, että kriminaalipoliittinen ohjelma perustuisi tietoon ja myös tukisi rikosoikeus- ja rangaistusjärjestelmän pitkäjänteistä kehittämistä niiden lähtökohtien varassa, jotka on vuosikymmenien kuluessa omaksuttu. Tähän on kuulunut vankeuden vaihtoehtojen kehittely ja esillä pitäminen ja tietoisuus siitä, ettei vankeusrangaistusten mittavallakaan käytöllä voida suoraviivaisesti hallita rikollisuusongelmia ja ratkoa niitä. Yhteiskunnan on jatkuvasti etsittävä tapoja reagoida viisaasti kulloisiinkin rikollisuushaasteisiin. Tällä hetkellä kokonaisrikollisuuden trendi on onneksi laskeva ja on ollut sitä jo pitkään. Sen vuoksi mihinkään merkittäviin rangaistusjärjestelmän yleisiin kiristyksiin ei ole tarvetta.

Mitä toiseen asiakohtaan tulee, se on pikemmin tekninen. Sen uudistuksen toteuttaminen varmistaisi, että viranomaisilla säilyy 50 vuotta tieto suoritetusta vankeusrangaistuksesta, jotta sellainen voidaan tietää ja siten varmistaa, ettei tällainen henkilö saa vapautua edullisemman määräosan mukaisesti. Mitään muuta syytä kuin tämä ei uudistukselle ole esitetty, joten samalla kun hallituksen esitys jätetään toteuttamatta, myös tästä voidaan luopua.

Helsingissä, 5.9.2024

Kimmo Nuotio, rikosoikeuden professori

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, johtaja